

М. М. Біль

кандидат наук з державного управління,
старший науковий співробітник,
докторант ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М.І.Долішнього НАН України», м. Львів

ІНСТИТУЦІЙНА ДОВІРА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ РЕГІОНУ

У статті обґрунтовано значення інституційної довіри як імперативу управління фінансовим забезпеченням регіону. З'ясовано джерела фінансового забезпечення регіону з метою розуміння суб'єктного формування інституційної довіри. Визначено сутність інституційної довіри та її специфіку в фінансовому секторі. Звернено увагу на основні проблеми формування інституційної довіри в регіонах України та запропоновано сегментний підхід її посилення в системі управління фінансовим забезпеченням, виходячи з регіональної специфіки.

Ключові слова: інституційна довіра, фінансовий сектор, фінансове забезпечення, система управління фінансовим забезпеченням регіону.

Bil M. INSTITUTIONAL TRUST IN FINANCIAL SUPPORT SYSTEM OF THE REGION

The value of institutional trust as the imperative for the financial support of the region in the article was justified. The sources of financial support of the region in order to understand the formation of institutional trust was found. The essence of institutional trust and its specificity in the financial sector was identified. The main problem of institutional trust formation in Ukraine's regions was described. The segment approach to strengthening of institutional trust in financial support system of regions was proposed.

Keywords: institutional trust, financial sector, financial support, financial support system of the region.

Інституційну довіру в українському суспільстві слід розглядати в якості управлінського імперативу для будь-якої сфери. Без інституційної довіри складно забезпечити прозорий процес взаємодії суб'єктів та об'єктів впливу, з вчасним реагуванням на нові виклики. За недостатнього рівня інституційної довіри більшість управлінських рішень втрачають свою ефективність.

Особливої актуальності дослідження інституційної довіри набуває в системі управління фінансовим забезпеченням регіонів України. Використання фінансового потенціалу регіонів ускладнене численними недоліками в інституційній площині – не лише з огляду на функціональність профільних структур державного і недержавного секторів, але й якості взаємовідносин між ними. Так само проблемним залишається питання мобілізації фінансових ресурсів населення, в чому прямо відображається недосконалість інституту довіри в українському суспільстві.

Дане дослідження, присвячене обґрунтуванню значення інституційної довіри в системі управління фінансовим забезпеченням регіону, виконане на матеріалах напрацювань українських дослідників за напрямками регіоналістики, державного управління, фінансових відносин. У вітчизняній літературі питання інституційної довіри висвітлено недостатньо. Теорію інституційної довіри у різних фокусах розвивали такі українські науковці, як Є. Алімпієв [6], А. Гриценко, Т. Дідківська, Ю. Коваленко, І. Малий [5] (фінансово-економічний аспект), О. Волянська, В. Єлагін [7] (соціальний аспект), Ю. Боговласенська, О. Вишняк, В. Геєць, С. Погорелий, Г. Титаренко (управлінський аспект). Що стосується системи управління фінансовим забезпеченням регіону, то тут, з одного

боку, знаходимо достатню кількість досліджень (О. Другов, Л. Коваленко, М. Козоріз, Т. Міхеєнко [4], В. Опарін, І. Сторонянська [2], С. Юрій та ін.), з іншого, – недостатню увагу до окремих важливих питань. Вдало підмічає Г. Полевик, що в численних публікаціях українських науковців з питань управління фінансовими ресурсами регіону вони, як правило, розглядають проблему в площині формування державного та місцевого бюджетів, оптимізації міжбюджетних відносин як механізму регіонального вирівнювання, практично без розгляду можливості управління або координації руху коштів кредитно-банківських установ і суб'єктів господарювання всіх форм власності [1, с. 243].

Вважаємо, що недостатньо дослідженою є суб'єктна функціональність в системі управління фінансовим забезпеченням регіону. Різноманітність досліджень з даної проблематики вимагає доповнення інституційними аспектами. Мова йде не просто про формування організаційного механізму управління фінансовим забезпеченням на рівні регіону. Проблемним питанням для регіонів України є формування інституційної довіри. Ситуація склалась така, що наявність профільних структур, мобілізація та ефективізація діяльності фінансових агентів не є запорукою розвитку. Проблема інституційної довіри руйнує ефективність управлінських рішень та вимагає первинного вирішення в системі управління фінансовим забезпеченням регіонів України.

Метою статті поставлено обґрунтувати значення та виявити проблеми формування інституційної довіри в системі управління фінансовим забезпеченням регіонів України.

Фінансове забезпечення регіону є специфічною категорією, яка в теорії окреслює сукупність

фінансових ресурсів (власних і залучених), що в стані та потенціалі забезпечують процеси розвитку. На практиці фінансове забезпечення регіону відображає спроможність фінансово-економічної системи задовольняти потреби бізнесу і населення, що постійно чи тимчасово перебуває у визначених просторових межах. Ефективність фінансового забезпечення регіону в умовах високого рівня децентралізації відображає дієвість територіальних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Висока централізація державного управління зміщує фокуси впливу на загальнодержавний рівень та ускладнює суб'єкту відповідальність за фінансову ситуацію в регіонах. Для України з усе більшою силою назріває необхідність зміни пріоритетів у фінансовому забезпеченні розвитку регіонів і територіальних громад – відмови від патерналістської моделі їх фінансування та переходу до ефективного використання власного соціально-економічного та фінансового потенціалу [2, с. 228]. За таких умов нового стратегічного забарвлення набуває управління фінансовим забезпеченням регіону.

Управління фінансовим забезпеченням є дуже важливим напрямом політики кожного регіону. Це обумовлено розширеною функціональністю фінансового забезпечення, яке передбачає не лише визначення джерел фінансування, тобто покриття повсякденних потреб, що характеризує пасивний фінансовий вплив (забезпечувальна дія), але й здійснює вплив через виділення достатніх коштів та через конкретну форму фінансового забезпечення, що характеризує його активний вплив (регулятивна дія) [3, с. 74].

Перш, ніж обґрунтувати значення інституційної довіри для розвитку системи управління фінансовим забезпеченням регіону, слід уточнити *джерела його формування*. Основними з них є наступні [4, с. 37]:

- 1) бюджетні кошти (доходи місцевих бюджетів, міжбюджетні трансферти, цільове фінансування з державного бюджету);
- 2) фінансові ресурси підприємств;
- 3) фінансові ресурси кредитних установ;
- 4) доходи домогосподарств (постійного населення та мігрантів, представників діаспори);
- 5) інвестиційні ресурси (власні і залучені, в тому числі через фондовий ринок);

б) позикові кошти (внутрішні і зовнішні запозичення – кредитні угоди, облігації місцевих позик).

З означених джерел фінансового забезпечення регіону можна сформулювати уявлення про його суб'єктивний рівень, в якому власне формується *інституційна довіра*.

Довіру фахівці відносять до неформального інституційного типу. За визначенням І. Малога, інститут довіри є особливою неформальною нормою у суспільстві, що відображає стосунки людей в усіх проявах людської діяльності, та яка формується протягом тривалого історичного періоду [5, с. 11; 6, с. 98]. Інститут довіри тісно пов'язаний із соціальним капіталом, що є вимірником рівня розвитку формальних та неформальних соціальних зв'язків і груп «довіри» у сучасному суспільстві [7, с. 50].

Інституційна довіра є комплексною категорією, яку не можна розглядати з окремої позиції. У дефініцію інституційної довіри слід вкладати економічний, управлінський та аксіологічний зміст. *Економічний зміст* розкриває взаємну вигідність відносин. Для будь-якої сфери, навіть некомерційної, інтерес вигоди має значення. *Управлінський зміст* доводить розуміння необхідності регулюючого впливу суб'єкта на об'єкт. *Аксіологічний зміст* відображає культурологічний розвиток соціуму, систему його норм і цінностей, прийняття яких формує достатній рівень інституційної довіри.

Інституційна довіра в фінансовому секторі має свою специфіку. Як пише Ю. Коваленко, надзвичайно важливою для забезпечення інституційної довіри є прозорість фінансових відносин, а також тривалість її формування: подібно до фінансової культури суспільства вона повільно накопичується у процесі відтворення і може бути одночасно втрачена через невдалі трансформації в системі господарювання [8, с. 63-64].

На рис. 1 розглянемо місце інституційної довіри в системі управління фінансовим забезпеченням регіону. Разом з іншими елементами інституціонального середовища – нормами, цінностями, фінансовою і податковою культурою, конкуренцією, фінансовим капіталом і потенціалом, довіра має закладати підвалини розвитку соціально-правової держави – між населенням і владою, бізнесом, у тому числі банківськими, іншими фінансовими інститутами.

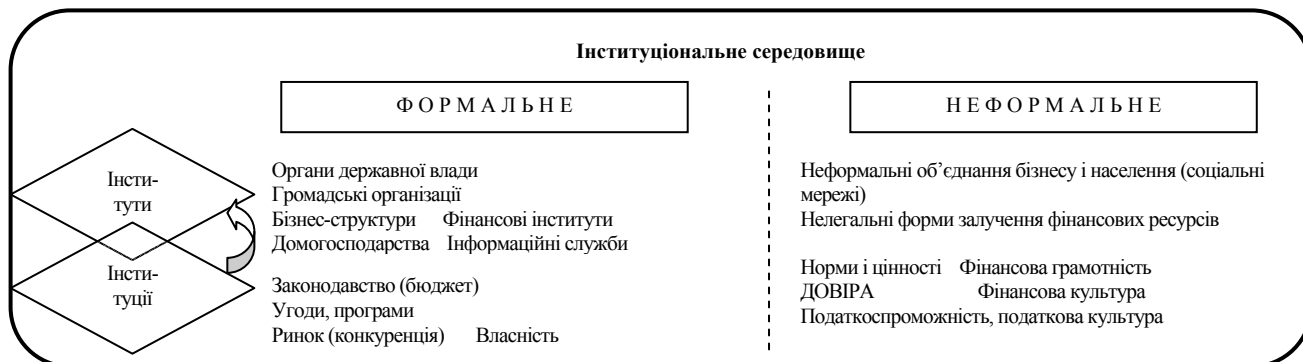

Рис. 1. Інституційна довіра в системі управління фінансовим забезпеченням регіону

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Формування інституційної довіри в системі управління фінансовим забезпеченням регіону має конкретну організаційну будову. Мова йде про суб'єктну структуру, в межах якої виникають різного

роду зв'язки, в основі яких лежить інтерес. Домінуючі його форми відображено в табл. 1. Вони можуть змінюватись і доповнюватись залежно від специфіки та нових викликів розвитку регіонів.

Таблиця 1

Домінуючий інтерес у формуванні інституційної довіри в системі управління фінансовим забезпеченням регіону

Домінуючий інтерес / Суб'єкт	Державні структури центрального рівня	Державні структури місцевого рівня	Банківські установи	Фондовий ринок	Бізнес	Інвестиційні фонди	Страхові фонди	Громадський сектор	Постійне населення	Мігранти, представники діаспори
Державні структури центрального рівня	Міжінституційна співпраця	Податко-спроможності бізне-су регіону	Кредитування бізнесу	Надходжен-ня від сплат за видачу ліцензій	Податко-спромож-ності бізнесу	Стимулюван-ня фондо-вого ринку	Акумуляція коштів соціального призначення	Мобілізація фінансових ресурсів	Фінансова культура і грамотність	Інвестуван-ня доходів в економіку
Державні структури місцевого рівня	Цільове фінансування з державного бюджету	Міжбюд-жетні трансферти	Кредитування бізнесу, обслу-говування населення	Стимулюван-ня інвести-ційної діяльності	Податко-спромож-ності бізнесу	Формування регіональ-ного фондо-вого ринку	Базові доходи населення	Альтерна-тивні джере-ла фінансу-вання	Податкова культура	Інвестуван-ня доходів
Банківські установи	Лояльна політика	Співфінан-сування	Спільні програми	Спільні програми	Максималь-не залучення	Спільні програми	Спільні програми	Брендинг	Максималь-не залучення	Максималь-не залучення
Фондовий ринок	Лояльна політика	Спеціальні програми фінансування	Спільні програми	Співпраця між різнопрофіль-ними ринками	Фінансова культура і грамотність	Спільні програми	Залучення заощаджень населення	Брендинг	Фінансова культура і грамотність	Фінансова культура і грамотність
Бізнес	Дерегуляція	Цільова підтримка	Спеціальні програми фінансування	Прозорі конкурентні умови	Кооперація, спільні фонди	Прозорі конкурентні умови	Соціальна від-повідальність, брендинг	Програми міжнародного фінансування	Розвиток трудового потенціалу	Залучення міграційно-го капіталу
Інвестиційні фонди	Цільове фінансування з державного бюджету	Цільове фінансування з місцевих бюджетів	Спільні програми	Зростання біржових оборотів	Максималь-не залучення	Міжінсти-туційна співпраця	Залучення заощаджень населення	Програми міжнародного фінансування	Інвестицій-на культура	Залучення міграційно-го капіталу
Страхові фонди	Повне фінансування	Місцеві фонди	Спільні програми	Спільні програми	Належні виплати	Спільні програми	Міжфондо-ви- рух коштів	Брендинг	Максималь-не залучення	Максималь-не залучення
Громадський сектор	Прозора політика	Прозора політика	Мінімальна рентабель-ність	Прозора діяльність	Податкова культура	Прозора діяльність	Вигідні програми	Важелі впливу на державу	Фінансова культура і грамотність	Фінансовий інтерес
Постійне населення	Стабільна політика	Зворотній зв'язок	Лояльні про-грами кре-дитування	Прозора діяльність	Належна оплата праці	Прозора діяльність	Вигідні програми	Захист фінансових інтересів	Консоліда-ція зусиль	Фінансова допомога
Мігранти, представники діаспори	Угоди про залучення капіталу	Спеціальні програми використан-ня капіталу	Спеціальні депозитні програми	Спеціальні програми, міграційні облігації	Інтерес до міграційно-го капіталу	Спеціальні програми	Спеціальні пропозиції базового захисту	Захист фінансових інтересів	Ефективне використан-ня доходів	Консоліда-ція зусиль

* Джерело: авторська розробка

Якщо розглядати проблемний контекст досліджуваного питання щодо України, то питання інституційної довіри стоїть доволі гостро. Необхідність її посилення обумовлює адміністративно-територіальна реформа, яка хоч і затягується в практичному виконанні, однак є очікуваною в Україні та з боку офіційних структур у ході євроінтеграції нашої держави. Слід констатувати, що факторів послаблення інституційної довіри у фінансовому секторі України наразі є набагато більше (табл. 2). Їх слід розуміти та нівелювати, ставлячи в пріоритет стабілізацію ситуації у фінансовій сфері та демонополізацію прибуткових секторів фінансової

діяльності. Ключовим серед факторів послаблення інституційної довіри населення, безумовно, є негативний досвід. Як пише Ю. Коваленко, сучасний стан фінансового сектора економіки України став заручником утрати довіри населення до фінансових установ після сертифікатної приватизації, руйнації фінансових пірамід, побудованих довірчими товариствами, страховими компаніями в середині 1990-х років, а також краху банків у різні роки незалежності України [8, с. 64]. Відтак відновити довіру населення, ще й в умовах фінансової нестабільності, поки є неможливо.

Фактори формування інституційної довіри у фінансовому секторі України

Фактори посилення інституційної довіри	Фактори послаблення інституційної довіри
<ul style="list-style-type: none"> ☒ Реалізація адміністративно-територіальної реформи з підвищенням фінансової самостійності регіонів, потребою мобілізації власних фінансових ресурсів ☒ Розвиток фінансових секторів регіональної економіки (банківського, інвестиційного) ☒ Поступове формування регіонального споживчого, економічного патріотизму, пріоритет населення у споживанні послуг місцевих фінансових інститутів 	<ul style="list-style-type: none"> ☒ Інституціоналізація корупції, у тому числі в фінансовому секторі ☒ Вибіркове лобіювання бізнес-інтересів інвесторів, інших фінансових агентів ☒ Розриви в реєстрації суб'єктів бізнесу і сплаті податків, що руйнує цілісність відповідальності у межах регіону ☒ Негативний досвід інвестувань населення, збереження капіталу ☒ Нестабільність фінансової, зокрема банківської системи, орієнтація на високий прибуток з встановленням необґрунтованих процентних ставок за кредитами ☒ Відсутність розвиненого фондового ринку, поширення практики Інтернет-трейдингу, що «розриває» кордони

* Джерело: авторська розробка

Згідно даних офіційної статистики основним індикатором рівня інституційної довіри з боку населення можуть бути обсяги вкладень до банків, купівля акцій, сертифікатів, валюти. Ці дані подаються за результатами вибіркового обстеження «Витрати і ресурси домогосподарств України» [9]. Аналіз показників за період 2009-2015 років показує, що за останній рік частка статті витрат «Купівля акцій, сертифікатів, валюти, вклади до банків» набула найнижчого значення в загальній сумі витрат – 2,3% або 102,03 грн у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство. Для порівняння, у 2009 році – 3,5% (85,55 грн), 2010 – 3,4% (94,57 грн), 2011 – 3,3% (101,67 грн), 2012 – 3,2% (104,31 грн), 2013 – 3,3% (115,11 грн), 2014 – 3,0% (110,85 грн). Показово, що в кризовий 2009 рік частка даної статті витрат домогосподарств є значно вищою за 2015 рік.

Зменшення частки витрат на купівлю акцій, сертифікатів, валюти, вклади до банків зумовлене низкою чинників, основним з яких є зниження рівня доходів населення у валютному еквіваленті. Водночас така ситуація руйнує підвалини формування інституційної довіри населення у фінансовому секторі, який до того ж характеризується помітним скороченням кількості банківських установ, проблемами повернення депозитів, фактичною депресивною стагнацією так і не сформованого на належному рівні фондового ринку.

Вважаємо, що в умовах фінансової нестабільності та одночасної потреби формування ефективної системи управління фінансовим забезпеченням регіонів України, у ході реалізації адміністративно-територіальної реформи має впроваджуватись *сегментний підхід* у формуванні інституційної довіри. Мова йде про цільові групи як взірці успішної фінансової діяльності. Визначення таких груп слід здійснювати, виходячи з регіональної специфіки:

- для регіонів з індустріальною спеціалізацією – формування інституційної довіри для суб'єктів бізнесу в пріоритетних промислових видах шляхом реалізації спеціальних програм кредитування, фінансової кооперації;

- для регіонів з сільськогосподарською спеціалізацією – формування інституційної довіри населення в особі особистих селянських господарств шляхом реалізації спеціальних програм кредитування, пільгового оподаткування;

- для регіонів з високою податковою спроможністю (за даними першого кварталу 2016 року лідерами за питомою вагою регіонів у виконанні

зведеного бюджету є Київ (11,1% від загальних платежів), а також Харківська (7,0%), Полтавська (5,5%), Дніпропетровська (4,8%), Львівська (2,7%) області [10]) – підвищення інституційної довіри бізнесу до влади з застосуванням стимуляторів нарощування обсягів випуску продукції (надання послуг), диференціації виробництва, що дозволить підвищувати й надалі обсяги податкових надходжень;

- для регіонів з високим рівнем міграційної активності населення (особливо західних областей) – формування інституційної довіри з боку домогосподарств, які отримують грошові перекази з-за кордону, а також мігрантів і представників діаспори з потенційно вищою схильністю інвестування в економіку регіону походження.

Успішний досвід мобілізації і нарощування фінансових ресурсів цільових груп у регіоні може слугувати взірцем та потужним каталізатором зростання інституційної довіри інших суб'єктів фінансової системи регіону.

Отже, проведене дослідження доводить високе значення інституційної довіри в системі управління фінансовим забезпеченням регіону. Це важливий імператив не лише формування розвиненої фінансової системи регіону з посиленням його спроможності самофінансування, але й формування регіонального економічного патріотизму, становлення цілісних регіонів-соціумів. При цьому має зберігатись паритет фінансової самостійності з огляду на національні інтереси, збереження територіальної цілісності країни. Поточні умови практично відкидають реальність формування інституційної довіри в фінансовому секторі. За такої ситуації доцільним є сегментний підхід формування довіри залежно від регіональної специфіки.

З метою подальшого розвитку теорії і практики формування інституційної довіри в системі управління фінансовим забезпеченням регіонів України у подальших дослідженнях автором планується з'ясування основних проблем фінансового сектору, що їх відображають інституційні пастки.

Список використаних джерел

1. Полевик Г. М. Удосконалення методологічних основ управління фінансовими ресурсами регіону / Г. М. Полевик // Экономические инновации : сб. научн. работ : статьи. – Одесса : Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований, 2007. – Вып. 29. – С. 242–251.

2. Сторонянська І. З. Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад у контексті адміністративно-територіальної реформи / І. З. Сторонянська, А. О. Пелехатий // Регіональна економіка. – 2014. – № 3. – С. 228–238.

3. Клименко О. М. Фінансове забезпечення інвестиційного розвитку регіонів / О. М. Клименко // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Економіка. – 2013. – Вип. 2. – С. 72–79.

4. Міхеєнко Т. В. Фінансове забезпечення збалансованого розвитку депресивних регіонів / Т. В. Міхеєнко // Агросвіт. – 2014. – № 22. – С. 34–40.

5. Малий І. Й. Інститут довіри та конкурентоспроможність національної економіки / І. Й. Малий // Теоретичні та прикладні питання економіки. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка. – Випуск 19. – 2009. – С. 11–16.

6. Алімпієв Є. Інституційна довіра як чинник ефективності фінансово-монетарної трансмісії в післякризовій економіці / Є. Алімпієв // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 4. – С. 96–103.

7. Єлагін В. П. Про сутність поняття «соціальний капітал» та його роль у процесі розбудови соціальної держави / В. П. Єлагін // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 1. – С. 46–55.

8. Коваленко Ю. М. Неформальні норми фінансового сектора економіки: економічна ментальність та інституційна довіра / Ю. М. Коваленко // Економічна теорія : науковий журнал. – 2011. – № 2. – С. 58–68.

9. Статистичний збірник «Витрати і ресурси домогосподарств України»: Доходи та умови життя: Ukrstat.org – публікація документів Державної Служби Статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_vrd_zb.htm

10. Рейтинг сплати податкових платежів у розрізі регіонів / Вісник «Офіційно про податки», 7 липня 2016, Четвер, № 1 (1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/4-reyting-splati-podatkovikh-platezhiv-u-rozrizi-regioniv>

References

1. Polevyk, H.M. (2007). Udoskonalennya metodolohichnykh osnov upravlinnya finansovymy resursamy rehionu [Improvement of methodological foundations of management of the financial resources of region]. Ekonomycheskye ynnovatsyy, Instytut problem rynka i ekonomyko-ekolohycheskykh isledovaniy, Odessa, Vyp. 29, pp. 242-251 [in Ukrainian].

2. Storonianska, I.Z. & Pelekhaty, A.O. (2014). Finansove zabezpechennya rozvytku terytorial'nykh

hromad u konteksti administratyvno-terytorial'noyi reformy [Financial support of the development of local communities in the context of administrative-territorial reform]. Rehional'na ekonomika, no. 3, pp. 228-238 [in Ukrainian].

3. Klymenko, O.M. (2013). Finansove zabezpechennya investytsiynoho rozvytku rehioniv [Financial support of investment of regional development]. Naukovyy visnyk Akademiyi munitsypal'noho upravlinnya, seriya ekonomika, Vyp. 2, pp. 72-79 [in Ukrainian].

4. Mikhyeyenko, T.V. (2014). Finansove zabezpechennya zbalansovanoho rozvytku depresyvnykh rehioni [Financial support of sustainable development of depressed regions]. Ahrosvit, no. 22, pp. 34-40 [in Ukrainian].

5. Maly, I.Y. (2009). Instytut doviry ta konkurentospromozhnist' natsional'noyi ekonomiky [Trust institute and competitiveness of the national economy]. Teoretychni ta prykladni pytannya ekonomiky, KNU imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv, Vyp. 19, pp. 11-16 [in Ukrainian].

6. Alimpiyev, Ye. (2012). Instytutsiyna dovira yak chynnyk efektyvnosti finansovo-monetarnoyi transmisiyi v pislyakryzoviy ekonomitsi [Institutional trust as a factor of the efficiency of financial and monetary transmission in the post-crisis economy]. Halyts'ky ekonomichnyy visnyk, no. 4, pp. 96-103 [in Ukrainian].

7. Yelahin, V.P. (2011). Pro sutnist' ponyattya «sotsial'nyy kapital» ta yoho rol' u protsesi rozbudovy sotsial'noyi derzhavy [On the essence of the concept of «social capital» and its role in development of social state]. Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya, no. 1, pp. 46-55 [in Ukrainian].

8. Kovalenko, Yu.M. (2011). Neformal'ni normy finansovoho sektora ekonomiky: ekonomichna mental'nist' ta instytutsiyna dovira [Informal rules of the financial sector: economic mentality and institutional trust]. Ekonomichna teoriya, no. 2, pp. 58-68 [in Ukrainian].

9. Statystychnyy zbirnyk «Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrayiny» [Statistical Yearbook «The costs and resources of households in Ukraine»]. Ukrstat.org, publikatsiya dokumentiv Derzhavnoyi Sluzhby Statystyky Ukrayiny. Retrieved from https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_vrd_zb.htm [in Ukrainian].

10. Reytynh splaty podatkovykh platezhiv u rozrizi rehioniv [Rating of tax payments in the regions]. Visnyk «Ofitsiyno pro podatky», 7.07.2016, no. 1(1). Retrieved from <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/4-reyting-splati-podatkovikh-platezhiv-u-rozrizi-regioniv> [in Ukrainian]